

LEENA ROSSI

Haastattelijan dilemma: Olenko minä oikea henkilö haastattelemaan tätä kertojaa?

Johdanto

Muistitietohaastattelu on haastattelijan ja haastateltavan välinen erityinen keskustelutapahtuma, oma keskustelulajinsa, ”a genre of its own”, kuten italialainen muistitietotutkija Alessandro Portelli on asian ilmaissut (Portelli 1997a; ks. myös Kvale 1996, 19 ja Vasenkari 1996, 98–100). Yleensä sen tarkoitus on tuottaa tietyn ongelman tutkimisen kannalta hyödyllistä aineistoa, mutta sen avulla voidaan koota esimerkiksi ihmisten elämäntarinoita myös tarkemmin määrittelemättömien tulevien tutkimusten tarpeisiin. Riippumatta siitä, mihin haastattelu pyrkii, se synnyttää aina monia eettisiä pulmia. Kahdessa aikaisemmassa artikkelissani olen käsitellyt muistitietotutkimuksessa esiintyvään valtaan ja tunteisiin liittyviä ongelmia (Rossi 2007, 2008), ja tässäkin kirjoituksessa tarkastelen erästä eettistä kysymystä, jonka muistitietoa tuottava ja hyödyntävä tutkija kohtaa. Se on *haastattelijan dilemma* (*Interviewer’s Dilemma*), jonka voi tiivistää kysymykseen: ”Olenko minä oikea henkilö haastattelemaan tätä kertojaa tässä tutkimushankkeessa?” Tämä kysymys johtaa suoraan toiseen: ”Voisiko joku toinen haastattelija ehkä tuottaa hedelmällisemmän keskustelun juuri tämän henkilön kanssa?”¹

Haastattelu on kahden osapuolen välinen herkkä ja monisyinen tapahtuma, jota on osuvasti nimitetty dialogiseksi kenttämetodiksi (Honko 1992; ks. myös Vasenkari 1996, 92–97 ja Vasenkari & Pekkala 2000). Koska siinä keskustelevat osapuolet vaikuttavat väistämättä toisiinsa sekä samalla itse vuorovaikutusprosessiin ja tuottamaansa aineistoon (ks. esim. Honko 1971, 284; Jauhiainen 1984, 187), ei

---

1 Artikkelini perustuu esitelmään *Interviewer’s Dilemma – Am I the right interviewer for this particular person in this research project?*, jonka pidin 4.12.2008 kansainvälisessä Oral History and Ethics -seminaarissa Helsingissä. Olen käsitellyt kysymystä lyhyesti ja ilman viittauksia myös *Suomen Antropologiassa* 2/2009 (Forum: Focusing on Oral History and Ethics; The Interviewer’s Dilemma).

ole suinkaan yhdentekevää, millaiset henkilöt tilanteessa kohtaavat toisensa. Siksi tutkijan on hyvä jokaiseen uuteen kohtaamiseen valmistautuessaan tiedostaa haastattelijan dilemma. Tällä artikkelilla pyrin avaamaan refleksiivisen eettisen keskustelun aiheesta ja kannustamaan muistitietotutkijoita tarvittaessa kyseenalaistamaan sopivuutensa tutkimushaastattelujen tekemiseen yleensä tai jossakin yksittäisessä tapauksessa. Tieteellisiin julkaisuihin painetut pohdiskelut leviävät suurelle lukijajoukolle ja auttavat siten monia tiedostamaan ongelman, mutta ne eivät välttämättä johda laajempaan keskusteluun ja mielipiteiden vaihtoon. Tutkijoiden onkin syytä keskustella haastattelijan dilemmasta kasvokkain toistensa kanssa niin lähipiirissään kuin tieteellisissä seminaareissa ja kongresseissa. Erityisesti niiden opettajien, jotka valmentavat opiskelijoita muistitietohaastattelujen tekemiseen, on hyvä käsitellä henkilön sopivuuteen liittyviä kysymyksiä opetuksensa yhteydessä. (Ks. myös Hoppper 1995, 65–67.) Asiaa on syytä pohtia sekä ennen haastatteluja että niiden aikana ja niiden jälkeen (Futrell & Willard 1994, 83). Mutta pelkkä tutkijan henkilökohtaisten ominaisuuksien ja näiden mahdollisten vaikutusten erittely ei riitä, vaan tutkijan on oltava valmis tekemään käytännössä radikaalejakin päätöksiä siitä, kuka ketäkin haastattelee.

Tunne itsesi, haastattelija!

Eri alojen tutkijat ovat kirjoittaneet paljon haastattelijan ominaisuuksista ja siitä, että ne voivat vaikuttaa keskustelun osapuolten väliseen suhteeseen ja kommunikaatioon sekä tilanteessa tuotettuun aineistoon. He ovat myös luetelleet ihanteellisen ja hyvän haastattelijan ominaisuuksia, joita on paljon. Kirjoittajien mukaan hyvä haastattelija on empaattinen ja kunnioittava. Hänellä on hyvät tavat, hän käyttäytyy kohteliaasti, hän hallitsee keskustelutaidot, hän kuuntelee tarkkaavasti, hän on kiinnostunut siitä, mitä kertoja sanoo ja tuntee. Hyvä haastattelija on rentoutunut, kiireetön ja kärsivällinen. Hän on sosiaalisesti joustava ja tulee toimeen erilaisten ihmisten kanssa riippumatta heidän iästään, sukupuolestaan, asuinpaikastaan tai koulutuksestaan. Hän herättää luottamusta; hän kannustaa mutta ei painosta kertomaan eikä keskeytä kerroksen vuota tarpeettomasti. Hän on tietoinen omista ennakkoluuloistaan ja mieltymyksistään, ja hän on perillä asioista, joita tutkii. Sitä paitsi hän tuottaa yhdessä kertojan kanssa runsasta ja tutkimuksen kannalta relevanttia muistitietoaineistoa. (Ks. esim. Jauhiainen 1984, 188–189; Kvale 1996, 145, 147–149; Portelli 1997b, 55, 58, 61; Hirsjärvi & Hurme 2004, 68–69; Rubin & Rubin 2005, 79–81, 83, 98.) Kirjoittajat ovat asettaneet hyvälle haastattelijalle niin monia vaatimuksia, että niiden täyttäminen tuntuu mahdottomalta. On kuitenkin lohdullista tietää, että haastattelijaksi ei synnytä vaan paljolti opitaan ja että tietyt perusvaatimukset täyttävä henkilö voi oppia ja kehittää taitojaan koulutuksen ja kokemuksen kautta (ks. esim. Hirsjärvi & Hurme 2004, 69–72).

Vaikka kirjoittajat eivät sano asiaa julki, lukija voi saada heidän teksteistään sen käsityksen, että jokainen haastattelukoulutuksen saanut tutkija, jonka henkilökohtaiset ominaisuudet täyttävät ”pätevyysvaatimukset”, kelpaa myös käytännössä jututtamaan ketä tahansa ja onnistuu tuottamaan hedelmällisiä ja hyödyllistä aineistoa keskustelukumppanista riippumatta. Lukijalle voi syntyä myös vaikutelma, että kirjoittajat pitävät selviönä, että jokaisen kertojaksi valitun on suostuttava kenen tahansa eteensä osuvan asiantuntijan kohteeksi. Itse en hyväksy kumpaakaan käsitystä. Hyväkään haastattelija ei voi olla aina oikea eikä paras mahdollinen jokaiselle muistelijalle, eikä hänen tarvitse puhuttaa jokaista tutkimukseen osallistuvaa kertojaa, ellei hän koe pystyvänsä luottamukselliseen, luontevaan ja ennakkoluulottomaan kanssakäymiseen jonkun henkilön kanssa. Sitä paitsi katson, ettei yhdenkään kertojan ole pakko suostua keskustelemaan asioistaan kenen tahansa kanssa, vaan hänellä on oikeus saada itselleen mahdollisimman sopiva kumppani. Onhan ihmisten keskinäinen vuorovaikutus niin hienovireinen asia, ettei sattumalta toisensa kohtaavien osapuolten välistä luontevaa kommunikointia voi pitää selviönä.

Jokaisella haastattelijalla on myös monia muita henkilökohtaisia piirteitä, jotka voivat helpottaa tai vaikeuttaa luottamuksellisen suhteen ja osapuolten keskinäisen kunnioituksen syntymistä ja siten vaikuttaa ratkaisevasti tuotetun aineiston sisältöön. Henkilöillä on ominaisuuksia, joita he eivät yleensä pysty kätkemään kuten ikä, sukupuoli (*gender*), etnisyys (kansallisuus, rotu), ulkoasu ja pukeutuminen, käyttäytyminen, sosioekonominen asema, koulutus, ammatti sekä kieli ja murre. Eräänlaisena ominaisuutena voidaan pitää myös sisäpuolisen tai ulkopuolisen asemaa sekä keskusteluaihetta koskevaa asiantuntijuutta tai asiantuntemattomuutta. (Bregenhøj 1982, 250; Grönfors 1984, 54–56; Kelles 1984, 98–106; Suojanen 1995, 153; Rastas 2005, passim; Strandén 2007, 98.)

On selvää, että haastattelijoilla ja haastateltavilla on monia yhteisiä piirteitä, mutta lähes aina jotkin ominaisuudet erottavat tutkittavat tutkijoista (Rubin & Rubin 2005, 87). Eri piirteiden merkitys vaihtelee tutkimuksesta ja tilanteesta toiseen; joissakin tapauksissa tietty piirre voi olla neutraali, mutta toisissa hyödyllinen tai haitallinen. Sen vuoksi on tärkeää, että muistitietotutkija on tietoinen omista ominaisuuksistaan ja käyttäytymistavoistaan sekä kertojan ominaisuuksista. On myös tärkeää, että hän pohtii rehellisesti ja avoimielisesti noiden seikkojen merkitystä kussakin tapauksessa.

Paikantaminen ja paikantuminen ovat termejä, jotka on omaksuttu halukkaasti ja perustellusti myös muistitietotutkimuksen piiriin, sillä yhä useammat tutkijat ovat havainneet, että tutkijan on tärkeää osoittaa oma asemansa suhteessa tutkimusongelmiinsa ja -kohteisiinsa. Monet ovat kirjoittaneet omasta paikantumisestaan avoimen kriittisesti ja siten lähestyneet haastattelijan dilemman kohtaamista, vaikkakaan eivät ole itse termiä käyttäneet. Etnologi Outi Fingerroos erottaa neljä refleктоivan paikantamisen lajia: itsereflektio, metodologinen reflektio, epistemologinen reflektio sekä ulkoisten merkitysten ja eettisten sitoumusten reflektio. Hän myös muistuttaa, että nämä kaikki liittyvät erottamattomasti toisiinsa, vaikkakin nimenomaan itsereflektio

on hallinnut keskustelua. (Fingerroos 2003; Fingerroos & Haanpää 2006, 41). Itse-reflektiossaan tutkijat ovat pohtineet nimenomaan ominaisuuksiensa ja käyttäytymisensä mahdollisia vaikutuksia, mutta toistaiseksi he ovat jättäneet oman soveltuvuutensa haastattelijaksi varsin vähälle huomiolle eivätkä ainakaan ole kyseenalaistaneet sitä. Siksi keskustelua tarvitaan lisää – onhan myös tutkija haastattelun aktiivinen osapuoli ja muistitietoaineiston tuottamisen välikappale. Amerikkalaiset folkloristit Allan W. Futrell and Charles A. Willard toteavatkin perustellusti, että tutkijaa on kohdeltava yhtä kriittisesti kuin mitä tahansa tutkimusvälinettä (1994, 83).

Monien vuosien aikana omaa ja muiden muistitietotutkijoiden toimintaa seurattessani olen havainnut, että me tutkijat useimmiten haluamme tehdä itse kaikki tutkimushaastattelumme emmekä harkitsekaan pyytävämme jotakuta toista tilallemme tai edes apulaisksemme. Näin meillä näyttää olevan tapana riippumatta siitä, millaisia henkilökohtaisia ominaisuuksia meillä on. Ehkä me emme luota kehenkään muuhun tai emme halua menettää vuorovaikutustilanteessa saatavaa puheenoheista informaatiota tai emme luota muihin, vaan kuvittelemme olevamme itse niin hyviä, ettei kukaan voi meitä korvata. Joissakin hankkeissa tutkija joutuu rahoituksen niukuuden vuoksi itse puhuttamaan kaikki kertojansa, mutta onneksi moniin hankkeisiin osallistuu useita henkilöitä, jotka pystyvät tekemään haastatteluja ja joiden joukosta voidaan yrittää valita kullekin kertojalle sopivin keskustelukumppani. Silloinkin kun tutkija–haastattelijalle ei ole vaihtoehtoa, hänen on tiedostettava haastattelijan dilemma ja pohdittava laatimassaan julkaisussa sopivuuttaan kommunikoimaan erilaisten henkilöiden kanssa kuten myös ominaisuuksiensa mahdollisia vaikutuksia.

Tutkijoilla on niin monia haastattelijan dilemman kannalta kriittisiä ominaisuuksia, etten voi käsitellä niitä kaikkia. Siksi tarkastelen seuraavassa lyhyesti vain kolmea tekijää, ikää, sukupuolta sekä sisäpuolisuutta/ulkopuolisuutta. Hyödynnän tarkastelussani sekä toisten tutkijoiden että omia kokemuksiani.

Haastattelijan ikä

Yleensä aloittelevat haastattelijat ovat nuoria ja kokeneemmat vanhempia, mutta on niitäkin tieteentekijöitä, jotka ovat ryhtyneet muistitiedon tuottamiseen vasta varttuneella iällä. Kertojien ikä puolestaan vaihtelee yleensä tutkimusongelman mukaan. Koska haastattelija voi olla nuorempi, vanhempi tai samanikäinen kuin kertojansa, näyttää itsestään selvältä, että osapuolten ikä voi vaikuttaa sekä vuorovaikutustapahtumaan että tuotettuun aineistoon. (Ks. myös Kelles 1984, 101, 103.) Eri tutkijoilla on ollut hankkeissaan vaihtelevia kokemuksia oman ikänsä vaikutuksista.

Suomenruotsalaisia sotaveteraaneja tutkiessaan etnologi Sofie Strandén on kokenut oman ikänsä pikemminkin eduksi kuin haitaksi, sillä veteraanit ovat pitäneet nuoresta tutkijasta ja kertoneet kokemuksistaan hänelle hyvin mielellään (2007, 98). Kertojien myönteisyys ei kuitenkaan välttämättä ole pelkästään tutkijan nuoruuden

ansiota, vaan se voi olla useiden ominaisuuksien ja käyttäytymisen yhteisvaikutusta. Sosiaaligerontologian tutkija Kirsi Lumme-Sandt on puolestaan todennut, että nuoren henkilön saattaa olla vaikeaa tajuta, millaiset asiat ovat hankalia tai arkaluontoisia häntä itseään vanhempien kertojien mielestä. Hän kirjoittaa myös, että haastattelija osaa arvioida paremmin ikäisensä ja samanlaisen kokemuspäiriin omaavan ihmisen reaktioita kuin eri-ikäisen, ja lisää tärkeän huomion: ”Myönteinen suhtautuminen vanhaan ihmiseen ei automaattisesti merkitse sitä, että osaisi vuorovaikutustilanteessa toimia sillä tavoin, että auttaisi haastateltavaa ilmaisemaan mielipiteensä.” (Lumme-Sandt 2005, 142–143.)

Omissa tutkimuksissani olen havainnut, että vanhat ihmiset puhuvat mielellään lähes kenelle tahansa, joka on kiinnostunut heidän muistoistaan ja kuuntelee heitä herpaantumatta. Iällä ei näytä olevan väliä, jos tutkija onnistuu luomaan hyvän ja luottamuksellisen suhteen kertojaan. Uusien hankkeiden myötä ja omien ikävuosieni karttuessa olen kuitenkin tiedostanut entistä selvemmin, että pystyn keskustelemaan luontevimmin itseäni vanhempien ihmisten ja lasten kanssa, mutta teini-ikäisten sekä nuorten aikuisten haastattelemisen olen havainnut käyvän yhä vaikeammaksi ja antanut sen tehtävän mielelläni jollekulle toiselle.

Yhteiskuntatieteilijä Anna Rastas on myös tehnyt kiintoisia havaintoja omissa tutkimuksissaan. Keski-ikäisenä naisena hänen on ollut vaikeaa huomata, millaiset asiat ovat nuorille kertojille tärkeitä elämänalueita. Toisaalta nuoret eivät ole kokeneet häntä uskottavana ja luotettavana. Ikäero on näkynyt esimerkiksi siinä, että toisinaan nuoret ovat koettaneet vakuuttaa hänet omasta aikuisuudestaan ja elämäkokemuksestaan, toisinaan he ovat ikään kuin varmistaneet häneltä ajatustensa paikkansapitävyyttä. Haastattelujensa tekstinnöksiä lukiessaan Rastas on myös todennut ikäeron ja sen aiheuttaman elämäkokemusten eron näkyvän toisinaan tätimäisyytenä tai noloina yrityksinä puhua nuorten kieltä. (Rastas 2005, 88–91.)

Haastattelijan sukupuoli (gender)

Erityisesti feministi- ja naistutkijat ovat korostaneet sukupuolen merkitystä tutkijan ja tutkittavan välisessä suhteessa (ks. esim. Arendell 1997; Rastas 2005, 87–88). Myös muistitietotutkijat ovat huomanneet, että sukupuolella on väliä (Strandén 2007, 97; ks. myös Kelles 1984, 98–106). Kuitenkaan ei voida sanoa yleisesti ja ehdottomasti, ovatko saman sukupuolen keskinäiset haastattelut parempia kuin eri sukupuolta olevien henkilöiden väliset. Usein sukupuolella ei näytä olevan merkitystä vuorovaikutuksen ja muistitietoaineiston tuottamisen kannalta, mutta on myös sellaisia tapauksia, joissa aineistosta tulee aivan erilaista riippuen siitä, ovatko keskustelukumppanit samaa vai eri sukupuolta. – Yleensä ei kahdesta haastattelusta tule koskaan toistensa kaltaisia, vaikka ne koskisivat samaa aihepiiriä ja vaikka osapuolet olisivat samat. – Eri sukupuolten keskinäisistä haastatteluista on huomattava myös, ettei niitä

edes voi tehdä sellaisissa yhteisöissä, joissa miehet ja naiset eivät saa julkisesti keskustella keskenään (ks. esim. Kelles 1984, 99).

Sosiologit Herbert J. Rubin ja Irene S. Rubin toteavat *Qualitative Interviewing*-teoksessaan, että ihmiset voivat keskustella useimmista aihepiireistä sosiaalisten rajojen yli, mutta esitystyylin erot voivat joskus vaikeuttaa vuorovaikutusta. Kommunikaatiokuilut ovat heidän mielestään erityisen selviä miesten ja naisten välisissä keskusteluissa. (Rubin & Rubin 2005, 88.) He siis pitävät sukupuolten välistä kommunikaatio-ongelmaa ennen kaikkea kielellisenä.

Amerikkalainen folkloristi Edward D. Ives on havainnut, että miesten mielestä naisille voi olla vaikeaa selittää esimerkiksi tekniikkaan ja koneisiin liittyviä asioita (1980, 38). Rastas on puolestaan huomannut, että sama sukupuoli voi helpottaa esimerkiksi seksuaalisista ja muista intiimeistä kokemuksista puhumista (2005, 88, 92; ks. myös Kelles 1984, 101). Ives ei kuitenkaan tyrmää samaa sukupuolta eikä myöskään eri sukupuolta olevien henkilöiden keskinäisiä haastatteluja, vaan kirjoittaa: ”Voin vain kehottaa herkistymään tälle ongelmalle. Kenenkään ei pitäisi koskaan pelästyä niin, ettei edes yrittäisi sen takia haastatella.” Hän lisää vielä merkittävän näkökohdan: ”On paljon tärkeämpää, että kertoja uskoo haastattelijan tietävän, mistä hän puhuu.” (Ives 1980, 37.)

Keskustellessani esim. miespuolisten teollisuustyöläisten ja hevosmiesten kanssa olen hyväuskoisesti odottanut, että kertojat suhtautuvat minuun neutraalisti ja sikäli vertaisenaan, että kuvaavat työtään tai harrastustaan yksityiskohtaisesti, mutta olen välistä joutunut tilanteisiin, joissa haastateltavat puhuvat keskustelun aiheesta ylimalkaisesti tai suorastaan vastahakoisesti. Ilmeisesti he ovat olettaneet, etten naisena ymmärrä mitään miesten asioista. Useimmat kertojat ovat onneksi paneutuneet syvämmäin aihepiiriin, kun ovat huomanneet minunkin tietävän siitä jotakin, mutta kaikki eivät ole ilmeisesti päässeet irti ennakkokäsityksestään. Tällaisissa tilanteissa olen ajatellut, että miestutkija olisi ehkä saanut heidän kielenkantansa kirpoamaan. Toisaalta miestutkijat kohtaavat varmasti naiskertojia, joiden kanssa heidän on vaikea keskustella ainakin joistakin asioista ja jotka puhuisivat niistä mieluummin naisen kanssa.

Sisäpuolinen – ulkopuolinen

Sekä ikä että sukupuoli liittyvät hyvin läheisesti haastattelijan asemaan kertojan kulttuurin ja yhteisön sisäpuolisena tai ulkopuolisena. Muistitietotutkijat ovat hakeneet tutkittavansa etupäässä oman kulttuurinsa piiristä, ja viime aikoina myös antropologit ovat alkaneet yhä enemmän harrastaa ”antropologiaa kotikentällä” (*anthropology at home*; Jackson 1987). Tällaiset tutkijat ovat tietenkin sisäpuolisia omassa kulttuurissaan ja monissa sen alaryhmissä. Ammatissaan heidän oletetaan silti luovan ja säilyttävän ”ammattivieraan” (*professional stranger*) statuksen – käyttäkseni

antropologi Michael H. Agarin termiä (1980), joka tarkoittaa, että tutkijat pitävät haastattelutilanteissa keskustelukumppaneihinsa ja keskusteluaiheisiinsa ammatillisen ja analyttisen etäisyyden.

Etnologi Helena Ruotsala on analysoinut taitavasti sisäpuolisen–ulkopuolisen ongelmaa ja huomauttanut, että perinteisesti ei ole suositeltu tutkijan ryhtyvän tarkastelemaan omaa yhteisöään, jottei hän tulisi ”kotosokeaksi”. Aiheen läheisyyttä on siis aikaisemmin pidetty kielteisenä seikkana, mutta nykyisin arvostetaan sisäpuolisuuden antamaa kulttuurista kompetenssia. (Ruotsala 1998, 88, 90; ks. myös Ruotsala 2002, 47, 56–63 ja Vuorinen 2002, 349.) Toisaalta Ruotsala toteaa, että kenttätöiden tekeminen omassa yhteisössä tai ystävien kesken saattaa asettaa tutkijan ja tutkittavien välisen suhteen koetukselle erityisesti silloin, kun tutkittavat yrittävät vaikuttaa tutkijaan tai haluavat hänen ottavan kantaa ja sitoutuvan. (Ruotsala 2008, 175; ks. myös Vuorinen 2002, 352–355.) Haastattelijan dilemman kannalta tämä on tärkeä näkökohta.

Omaa kulttuuriaan tutkivan henkilön tulee Rubinin & Rubinin mukaan olla kyliksi perillä tutkimistaan aihepiireistä, jotta hän pystyy tekemään haastattelusta kaiken vaivan arvoisen; muutoin hän ei osaa tehdä relevantteja kysymyksiä (2005, 86). Toisaalta esimerkiksi Strandén on huomannut sotaveteraaneja tutkiessaan, että hänen oma tietämättömyytensä Suomen vuosina 1939–1945 käymistä sodista on ollut hänelle haastatteluissa pelkästään eduksi: entiset sotilaat ovat saaneet osoittaa asiantuntemustaan ja valistaneet mielellään tietämätöntä tutkijaa (2007, 99).

Israelilainen kasvatussociologi Edna Lomsky-Feder puolestaan toteaa, että oman kulttuurin piirissä tutkiminen voi olla vaikeampaa kuin vieraan kulttuurin piirissä. Hän on nimittäin haastatellut ikäisiään ja sosioekonomiselta taustaltaan kaltaisiaan israelilaisia miessotilaita. Kansalaisena hän on tuntenut olevansa sisäpuolinen, mutta tutkijana ja naisena ulkopuolinen. Hän on kuitenkin huomannut, että vieraus voi muuttua vahvuudeksi, koska kertoja saattaa haluta uskoutua vieraalle: ulkopuolinen voi motivoida kertojaa tulkitsemaan, kommentoimaan ja selittämään asioita tarkemmin kuin sisäpuolinen. (Lomsky-Feder 1996, 233, 239.) Useat muutkin naistutkijat ovat kokeneet itsensä ulkopuoliseksi juuri naisina, kuten esimerkiksi etnologi Mira Karjalainen merenkulkijoita tutkiessaan. Merenkulkualan koulutuksen saaneenakin hän koki ulkopuolisuutta sekä rahtialusten miehistössä työskennellessään että säiliöaluksilla tutkimustyötä tehdessään, sillä vielä nykyisinkin miehet pitävät laivoja miesten maailmana. (Karjalainen 2002; 2008.)

Ives käyttää haastatteluoppaassaan termiä *stranger value*. Se soveltuu hyvin kuvaamaan sellaisen omaa kulttuuriaan tutkivan haastattelijan asemaa, joka ei ole tutkittaviensa ystävä eikä sukulainen. Ives kirjoittaa:

Joskus ihmiset sanovat vieraille asioita, joiden kertominen perheenjäsenille tuntuisi heistä hankalalta tai typerältä. On tavallaan paradoksaalista, mutta ihmiset kokevat oudoksi tai suorastaan epämiellyttäväksi sen, että joku läheinen ystävä tai sukulainen haastattelee heitä, mutta he tuntevat olonsa ihan mukavaksi, kun joku vieras ihminen haastattelee heitä. (Ives 1980, 38, käännös kirjoittajan.)

Hän myöntää toki, että lukuisat haastattelut ovat onnistuneet erinomaisesti siitä huolimatta, että keskustelukumppanit ovat olleet läheisiä sukulaisia ja ystäviä (1980, 38). Suomalaisestakin kulttuurien tutkimuksesta voidaan poimia esimerkkejä, jotka eivät suinkaan tyrmää haastattelijan ja tutkimuskohteen sukulaisuutta. Esimerkiksi folkloristi Riina Haanpää on kahta murhamiestä koskevassa väitöskirjassaan pohjennut perusteellisesti omaa sukulaisuuttaan – tosin kaukaista – tutkimuskohteidensa kanssa ja todennut sen olleen vain eduksi (2008, 53–54, 79–111). Pihla Vuorinen on perhekerrontaa tutkiessaan todennut, että läheisen suhteen ansiosta hän on osannut kysyä sukulaisiltaan ja ystäviltään hyviä – melkeinpä liiankin hyviä – ja yksityiskohtaisia kysymyksiä (2002, 355). Myös Strandén on kokenut etäisenkin sukulaisuuden helpottavan kommunikointia, vaikka joskus kertojan saattaa olla helpompaa kuvailla kokemuksiaan täysin vieraalle henkilölle (2007, 100, 102; ks. myös Vuorinen 2002, 354). Toisaalta esimerkiksi Hirsjärvi ja Hurme eivät suosittele tuttujen henkilöiden haastattelemista (2004, 72).

Monien muiden sisäpuolisten tavoin olen eräissä omilla tutkimuksissani huomannut, etteivät kertojat ole aina paljastaneet kaikkia olennaisia ja tärkeitäkään yksityiskohtia tutkittavista asioista, koska he ovat olettaneet minun tietävän ne ennestään ja arvelleet, ettei heidän tarvitse niitä mainita. (Ks. myös Ruotsala 2002, 68–59.) Mutta useat kertojat ovat alkaneet selittää asioita tarkemmin kohta, kun ovat tajunneet, että haluan kuulla asioista nimenomaan heidän kannaltaan eli heidän omia käsityksiään, mielipiteitään ja kokemuksiaan. Eräissä tapauksissa ulkopuolinen tai ei-sukulainen olisi varmasti ollut ”oikeampi” haastattelija, kun muistelijä ei ole yrityksistään huolimatta pystynyt suhtautumaan minuun ikään kuin asioista tietämättömään ulkopuoliseen.

Haastattelijan dilemman kohtaaminen

Otsikon kysymykseen ”Olenko minä oikea henkilö haastattelemaan tätä kertojaa?” ei ole yksioikoista vastausta, vaan jokaiseen muistitiedon tuottamistehtävään ryhtyessään tutkija joutuu pohtimaan uudelleen omaa sopivuuttaan haastattelijaksi juuri kyseisessä tapauksessa ottaen huomioon sekä omat piirteensä että vastapuolen ominaisuudet. Jo ne kolme seikkaa – ikä, sukupuoli ja sisäpuolisuus / ulkopuolisuus – joita olen edellä tarkastellut käytännön esimerkkien valossa, osoittavat, miten henkilön ominaisuudet saattavat vaikuttaa osapuolten keskinäiseen vuorovaikutukseen ja siinä tuotettuun aineistoon.

Rubin & Rubin ovat todenneet, että joissakin tapauksissa muistitietohaastattelu tuottaa hedelmällisempää tutkimusaineistoa, jos osapuolten tausta on yhdenmukainen; toisissa tapauksissa taas sosiaalisen luokan, sukupuolen tai etnisen ryhmän rajat ylittävä keskustelu tuottaa antoisampia tuloksia (2005, 87–88). Joskus tutkija voi perustellusti sanoa, että toinen haastattelu on parempi kuin toinen, mutta useimmiten

hän voi vain todeta, ettei yksi keskustelu ole toista parempi, vaan eri henkilöiden tekemät haastattelut ovat erilaisia. Silloin on syytä hyödyntää kumpaakin.

Vaikka vuorovaikutus ja kommunikaatio ei välttämättä vaadi keskustelukumppaneilta yhtäläisiä uskomuksia (Futrell & Willard 1994, 85), se vaatii riittävää yksimielisyyttä haastattelun keskeisistä periaatteista ja kertojan suostumusta yhteistyöhön (ks. esim. Kvale 1996, 112–114). Mielestäni haastattelun onnistuminen vaatii myös sitä, että tutkija tiedostaa sekä omat ominaisuutensa että keskustelukumppanin ominaisuudet, jotka voivat vaikuttaa keskinäiseen vuorovaikutukseen.

On selvää, ettei haastattelijan dilemmaa voida muistitietotutkimuksessa koskaan kokonaan ratkaista, mutta sen tiedostamista ja kohtaamista voidaan helpottaa. Siksi ehdotan, että haastattelevat tutkijat ryhtyvät rohkeasti kokeilemaan erilaisia käytäntöjä. Yhdistelmiä on lukemattomia, mutta yksi mahdollisuus on valita kaksi haastateltavan kanssa samanikäistä tutkijaa, jotka ovat keskenään eri sukupuolta tai edustavat erilaista etnistä tai poliittista taustaa, ja katsoa, millaista muistitietoaineistoa kummankin tuottamana syntyy. Toinen vaihtoehto on panna eri-ikäiset tutkijat keskustelemaan saman kertojan kanssa erikseen. Olisi kiintoisaa kokeilla myös erilaisia tilanteita, joissa tutkijoita tai kertojia on läsnä kaksi. Jo nämä esimerkit osoittavat, että haastattelijoiden ominaisuuksia voidaan yhdistellä lukemattomin tavoin, mutta jo muutamankin yhdistelmän kokeileminen voi havahduttaa tutkijan huomaamaan, ettei hän itse olekaan jonkin ominaisuutensa vuoksi välttämättä oikea henkilö haastattelemaan jokaista kertojaa. Tutkijan voi olla hyvin vaikeaa myöntää edes itselleen, ettei sovi keskustelemaan tietyn henkilön kanssa, mutta vähintään yhtä vaikeaa hänen on astua syrjään ja pyytää toista, sopivampaa kollegaa tilalleen. Tässä ei kuitenkaan ole kyse tutkijan epäonnistumisesta, vaan tosiasioiden myöntämisestä: kaikki ihmiset eivät tule toimeen keskenään niin hyvin kuin soisi.

LÄHTEET

- AGAR, MICHAEL H. 1980: *The Professional Stranger: An Informal Introduction to Ethnography*. San Diego: Academic Press.
- ARENDELL, TERRY 1997: Reflections on the Researcher-Researched Relationship: A Woman Interviewing Men. *Qualitative Sociology* 20, 3, 341–368.
- BREGENHØJ, CARSTEN 1982: Folkloristinen suodatin. PÄIVIKKI SUOJANEN ja LASSI SARESSALO (toim.): *Kulttuurin kenttätutkimus*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- FINGERROOS, OUTI 2003: Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. *Elore* 10 (1) 2003. < http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_03/fin203c.html > Luettu 22.7.2004.
- FINGERROOS, OUTI – HAANPÄÄ, RIINA 2006: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. OUTI FINGERROOS, RIINA HAANPÄÄ, ANNE HEIMO ja ULLA-MAIJA PELTONEN (toim.): *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- FUTRELL, ALLAN W. – WILLARD, CHARLES A. 1994: Intersubjectivity and Interviewing. EVA M. McMAHAN ja KIM LACY ROGERS (toim.): *Interactive Oral History Interviewing*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

- GRÖNFORS, MARTTI 1982: *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. WSOY: Porvoo, Helsinki, Juva.
- HAANPÄÄ, RIINA 2008: *Rikosten jäljet: Etsivän työtä yhteisön, suvun ja perheen muistoissa*. Turku: Turun yliopisto.
- HIRSJÄRVI, SIRKKA – HURME, HELENA 2004: *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- HONKO, LAURI 1971: Kerääjän rooli ja Talvadas. *Kalevalaseuran vuosikirja* 51. Porvoo: WSOY.
- 1990: Dialogisesta kenttämestodista. *Sananjalka* 32, 93–121.
- HOPPER, SIMON 1995: Reflexivity in academic culture. Barbara Adam & Stuart Adam (toim.), *Theorizing culture: An interdisciplinary critique after postmodernism*. London: UCL Press.
- IVES, EDWARD D. 1980 [1974]: *The Tape-Recorded Interview: A Manual for Field Workers in Folklore and Oral History*. Knoxville: The University of Tennessee Press.
- JACKSON, ANTHONY (toim.) 1987: *Anthropology at home*. London: Tavistock.
- JAUHAINEN, MARJATTA 1984: Tutkimushaastattelu folkloristin näkökulmasta. PÄIVIKKI SUOJANEN ja LASSI SARESSALO (toim.): *Kulttuurin kenttätutkimus*, 177–193. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.
- KARJALAINEN, MIRA 2002: A Ship of men: Experiences of a female ethnographer in a male-dominated, closed community. HEIKKI PESONEN, TUULA SAKARANAAHO, TOM SJÖBLOM, ja TERHI UTRIAINEN (toim.): *Styles and positions: Ethnographic perspectives in comparative religion*. [Helsinki:] University of Helsinki, Department of Comparative Religion.
- 2008: Elämää pönttölaivoilla. *Nautica Fennica* 2007–2008. Helsinki: Suomen Merimuseo.
- KELLES, ANITA 1984: *Antropologisen kenttätutkimuksen ongelmia. Tutkijan persoonan, sukupuolen ja kulttuuritaustan vaikutuksesta antropologiseen tutkimukseen*. Helsinki: Suomen antropologinen seura.
- KVALE, STEINAR 1996: *InterView: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Sage Publications: Thousand Oaks, London, New Delhi.
- LOMSKY-FEDER, EDNA 1996: A Woman Studies War: Stranger in a Man's World. RUTHELLEN JOSSELSON (toim.): *Ethics and Process. Narrative Study of Lives*, Vol 4. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- LUMME-SANDT, KIRSI 2005: Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. JOHANNA RUUSUVUORI ja LIISA TIITTULA (toim.): *Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- PORTELLI, ALESSANDRO 1997a: Oral History as Genre. *The Battle of Valle Giulia: Oral History and the Art of Dialogue*, 3–23. Madison: University of Wisconsin Press.
- 1997b: Tryin' to Gather a Little Knowledge: Some thought on the Ethics of Oral History. *The Battle of Valle Giulia: Oral History and the Art of Dialogue*, 55–71. Madison: University of Wisconsin Press.
- RASTAS, ANNA 2005: Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. JOHANNA RUUSUVUORI ja LIISA TIITTULA (toim.): *Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- ROSSI, LEENA 2007: Valta muistitietotutkimuksessa. *Sananjalka* 49, 79–94.
- 2008: Tunteet muistitieto haastattelussa. *Sananjalka* 50, 144–158.
- RUBIN, HERBERT J. & RUBIN, IRENE S. 2005: *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data*. Second Edition. Thousand Oaks: Sage Publications.
- RUOTSALA, HELENA 1998: Mie kotona kentällä ja kentällä kotona. MAIJA MÄKIKALLI ja PAAVO OINONEN (toim.): *Integraatio, identiteetti, etnisyytys: Tarkastelukulmia kulttuuriseen vuorovaikutukseen*. Turku: Kulttuurisen vuorovaikutuksen ja integraation tutkijakoulun julkaisuja.
- 2002: *Muuttuvat palkiset: Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiivissa vuosina 1930–1995*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- 2008: Lasi viiniä parvekkeella – kun ystävästä tulee haastateltavia. *Sananjalka* 50, 159–179.
- STRANDÉN, SOFIE 2007: Släkt, bekanta och stoppade yllesockor: Tankar om tillit I den folkloristiska intervjun. LENA MARANDER-EKLUND – RUTH ILLMAN (toim.): *Känslornas koreografi: Reflektioner kring känsla och förståelse i kulturforskning*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- SUOJANEN, PÄIVIKKI 1995: *Kulttuurien tutkijan arki: kokemuksia omasta ja vieraasta*. Jyväskylä: Antrokirjat.
- VASENKARI, MARIA 1996: Mitä se sanoo? Mistä se kertoo? Dialoginen näkökulma kenttätutkimusaineis-

ton tuottamiseen. TUIJA HOVI ja LOTTE TARKKA (toim.): *Uskontotiede – folkloristiikka: Kirjoituksia opinnäytteistä*. Etiäinen 3, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turun yliopisto.

VASENKARI, MARIA & PEKKALA, ARMI 2000: Dialogic Methodology. LAURI HONKO (toim.): *Thick Corpus, Organic Variation and Textuality in Oral Tradition*, 243–254. Studia Fennica Folkloristica 7, Finnish Literature Society, Helsinki.

VUORINEN, PIHLA 2002: Doing research among family and friends. Problems and advantages. TIJU JAAGO (toim.): *Lives, Histories and Identities III: Studies in Oral Histories, Life- and Family Stories*, 348–263. University of Tartu, Estonian literary Museum, Tartu.

LEENA ROSSI: *Interviewer's Dilemma: Am I the right person to interview this narrator?*

Oral historians who themselves produce their research material encounter the ethical problem of one's suitability for interviewing or the Interviewer's Dilemma. In my article I hope to initiate a reflective discussion on the question: "Am I the right person to interview this narrator in this research project?" which leads to a further question: "Could someone else generate a more productive conversation with this very person?" With the help of these questions I wish to encourage oral historians to challenge their adequacy as interviewers in general or in particular situations. First, I list the numerous qualities which have been attributed to good interviewers and which can be improved on to a certain extent through practice. Second, I choose three characteristics – age, sex/gender and insider/outsider status – and show, using examples from the literature and from my personal experiences, how they can be either advantageous or disadvantageous according to the interview situation. Third, I discuss how researchers could approach the Interviewer's Dilemma and what they could do if they recognise that they are not suited to this task.

Leena Rossi: leeros@utu.fi
Kulttuurihistoria, 20014 Turun yliopisto